

História a život v obci Medvedzie

Obec Medvedzie, dnes mestská časť Tvrdošína, predstavuje historicky významnú lokalitu na Orave s bohatou minulosťou siahajúcou hlboko do dejín. Jej vývoj je úzko spätý so starozemianskou rodinou Medveckých, ktorej meno obec dodnes hrdo nesie. Nasledujúci text približuje historický, hospodársky a kultúrny vývoj tejto malebnej obce ležiacej v náručí oravskej prírody.

Geografická charakteristika územia

Medvedzie sa nachádza v severovýchodnej časti Oravy v Oravskej vrchovine. Leží v juhozápadnej časti Tvrdošína nad sútokom Medveckého potoka a rieky Oravy i vrškom Velingom. Pôvodné rodinné domy boli postavené v doline po obidvoch brehoch Medveckého potoka a na vršku Veling. V 70. rokoch 20. storočia bola individuálna bytová výstavba sústredená do časti chotára zvanej Hríbiky.

Nadmorská výška sa pohybuje od 570 do 1076 m.n.m. Okolité vršky okolo Medvedzia sú vápencového pôvodu. Najvyšším vrchom je Javorovô (1076 m.n.m.), vybiehajúce z Oravskej Magury. V jeho masíve pramení Medvecký potok, vlievajúci sa pri Velingu do rieky Oravy. Na juhozápadnej strane Medvedzia sa nachádza vápencové bralo Skalka s kaplnkou vytesanou do skaly. Okolité lesy sú prevažne ihličnaté, v ktorých býval dostatok malín, jahôd, černíc, brusníc a húb. Fauna bola v minulosti zastúpená druhmi ako jeleň, srna, borsuk (jazvec), líška i rys.

Medvecký chotár mal v roku 1850 výmeru 934 katastrálnych jutár, alebo približne 534 ha (katastrálne, alebo neskôr aj kráľovské jutro má plochu asi 0,57 hektáru). Celková výmera pôdy obce bola neskôr uvádzaná o rozlohe 563 ha.

Najstaršie osídlenie a povest' o vzniku Medvedzia

História osídlenia tohto územia siaha až do praveku, konkrétne do mladšej doby bronzovej. Potvrzuje to archeologický poklad, ktorý sa našiel na území Medvedzia v roku 1845. Hoci je poklad rozsahom malý a obsahuje len štyri predmety z bronzu, je považovaný za najkrajší z tohto obdobia. Na základe toho možno tvrdiť, že územie dnešného Medvedzia bolo osídlené už v dobe halštatskej, teda v rokoch 1300 až 1000 pred našim letopočtom.

S vznikom obce sa spája pôsobivá povest' z 13. storočia. Keď bol uhorský kráľ Ladislav IV. na poľovačke v oravských lesoch, zastihla ho strašná búrka a kráľovská družina sa rozprchla. S kráľom zostali len dvaja bratia, ktorí sa spolu s ním schovali do výčlenku v skale (dnešná Skalka). Ohrozil ich medveď, ktorého bratia zabili, a tak zachránili kráľovi život. Z vďaky za pomoc daroval kráľ obidvom bratom územie, ktoré sa začalo volať Medvedzie. Obidvaja bratia a ich potomkovia sa odvtedy volajú Medveckí.

Rod Medveckých a jeho význam pre obec

Dejiny Medvedzia sú neoddeliteľne späté so starozemianskou rodinou Medveckých, ktorej korene siahajú do 13. storočia. Za najstarších známych príslušníkov tohto rodu sú považovaní bratia Mikuláš, Geras a Gregor, z ktorých prví dvaja menovaní mali údajne žiť v Medvedzí už v rokoch 1280–1290. V tomto období dostala rodina od panovníka starozemiansky diplom.

Dôležitým medzníkom v histórii rodu je rok 1355, keď kráľ Ľudovít povýšil Ladislava a Urbana do stavu uhorských šľachticov a na znak šľachtictva im daroval pôdu o 10 poplužiach (tzv. kráľovské poplužie, ktoré predstavovalo zhruba 65 ha) z lesa zvaného Orava pri Medveckom potoku (Medvepataka). Do rodového majetku zaradil kráľ Ľudovít v roku 1370 aj ich brata Opília.

V roku 1533 daroval Ján Zápoľský Jánovi Medveckému Malý Bysterec, ktorý je dnes súčasťou Dolného Kubína. Malý Bysterec vznikol ako zemianska osada, vydelená z majetku Oravského hradu a v roku 1355 darovaná Jakubovi a Mikovi, ako pôda o výmere 10 popluží pri potoku Bysterec (Tornov potok), vytekajúcom spod Kubínskej hole.

Významným pre Medveckých z Medvedzia bol rok 1593, kedy zeman Ján Medvecký a jeho manželka Katarína Somogy s dcérami získali na Pražskom hrade od uhorského a českého kráľa a rímskeho cisára Rudolfa II. Habsburského erbovú listinu.

Od polovice 19. storočia až do dnešných dní sa zachovali pri priezvisku Medvecký rôzne prímenia, ako napríklad Baher, Beňo, Borsuk, Ferčík, Gasper, Gergel', Heretík, Holub, Hura, Janček, Kukla, Martiš, Martinek, Matejek, Mucha, Ollo, Pavlík, Páterek, Pišút, Rapák, Šebeň. Z rodu Medveckých pochádzali mnohé významné osobnosti, pôsobiace na Orave i celom území dnešného Slovenska.

Osobitné miesto v histórii Medvedzia zaujíma Juraj Medvecký Ollo (*1847), ktorý bol v druhej polovici 19. storočia richtárom v Medvedzí a v tejto funkcii pôsobil viac ako 40 rokov. Pochádzal z majetnejšej, váženej zemianskej rodiny.

Za jeho pôsobenia vo funkcii richtára sa v obci vykonala v rokoch 1879-1880 komasácia, čiže sceľovanie polí. Okrem toho dal vytesať v skale pod názvom Skalka otvor pre sochu Panny Márie. Táto kaplnka sa neskôr stala pútnickým miestom. Veriaci sa tu dodnes stretávajú pri modlitbách, litániách, krížovej ceste i na slávení svätej omše, ktorá býva na slávnosť Sedembolestnej Panny Márie. V roku 2000 bola vysvätená novopostavená kaplnka aj so sochou Panny Márie a sv. Bernadety. Mesto dobudovalo areál kompletne v roku 2008 vybudovaním prístrešku a prístupovej cesty.

Juraj Medvecký Ollo sa okrem funkcie richtára zaoberal aj farbením a mangľovaním plátna. Plátno sa farbilo vo farbiarni (farbovni) za jeho humnom a mangľovalo sa v mangli (mágli), ktorý bol v záhrade, na východnej strane jeho domu. Ďalší príjem mala rodina Juraja z predaja včelích produktov - medu a včelieho vosku.

V roku 1880, po skončení komasácie, vznikol požiar v hospodárskych budovách Juraja Medvecký Oľlo. Zhoreli maštale, stodola, aj maštale rodiny Medvecký Matejek. Požiar bol údajne spôsobený úmyselne ako pomsta za komasáciu. Pri ďalšom požiari v roku 1897 zhorel Jurajovi okrem domu aj mangel.

Hospodársky život v Medvedzí

Poľnohospodárstvo a pestované plodiny

Z hospodárskeho hľadiska bola kedysi Orava oblasťou extenzívneho poľnohospodárstva a dobytkárstva, ktoré sa obmedzovalo na pestovanie ovsa, jačmeňa, zemiakov, kapusty, menej raži (žita) a strukovín. Výsledky poľnohospodárskej práce výrazne ovplyvňovala nepriazeň počasia a iné pohromy.

Po komasácii medveckého chotára v rokoch 1879-1880, bolo zavedené trojpoľné hospodárstvo. Zem po zobrať úrody sa nechala ležať úhorom na dva roky. Sialo, alebo sadilo sa až po regenerácii živín v pôde.

V Medvedzí sa pestoval okrem zemiakov hrubozrnný „čierny“ ovos, kapusta, ľan a pod Skalkami ľan a konope. V polovici 19. storočia sa pod Javorovým vrchom v Pálenici páľili tehly a „robilo sa pálenô“ zo zemiakov. Oproti Skalke, na druhej strane Medveckého potoka bola farbiareň, vyrábala sa tu modrotlač.

Zemiaky, v Medvedzí nazývané repa, sa jedli prakticky každý deň. Keď ich nebolo, nastal hlad. Slúžili aj ako krmivo pre ošipané a mladý dobytok. Krátke vegetačné obdobie umožňovalo na Orave pestovať len plodiny menej náročné na teplo. Z poľnohospodárskeho hľadiska patrilo Medvedzie do zemiakarsko-obilnárskych oblastí.

Z obilnín sa v Medvedzí pestovali:

- Raž (v Medvedzí zvaná žito), ktorá sa pestovala do takej miery, aby jej bolo dosť na pečenie domáceho chleba pre celú rodinu na jeden rok.
- Jačmeň, ktorý sa mlel ako raž na múku, z ktorej sa piekol čierny, ale výživný chlieb.
- Ovos, používaný na kŕmenie koní ako najlepšie jadrové krmivo. Mlel sa v kamenných mlynoch na múku, z ktorej sa piekol ovsený kabáč.

V Medvedzí sa na viacerých miestach nachádzali kapustné hrady. Najdlhšie sa zachovali na ľavej strane cesty do Medvedzia, na začiatku obce. Hrady tvorili najúrodnejšiu časť chotára, kde sa veľmi dobre darilo kapuste a kŕmnej repe, nazývanej burbundia alebo burgyňa. Ich výmera bola okolo 11 hektárov.

Zo zeleniny sa v záhradkách pestoval šalát, fazuľa, hrach, mrkva a petržlen (v Medvedzí perašín). Ďalej aj bôb, zeler, kôpor, tekvica, kaleráb, chren, uhorky, cibuľa, cesnak a iné. V minulosti sa vo veľkom pestovala ešte kvaka. Neskôr kvaku nahradili zemiaky.

Remeslá a ďalšie zdroje obživy

V roku 1837 sa v Medvedzí spomína mlyn na Medveckom potoku a garbiareň. Mlyn bol umiestnený v dolnej časti Medveckého potoka, na jeho ľavom brehu, asi tristo metrov od jeho ústia do rieky Orava, pod cestou na Pod Veling. Nad mlynom bola kedysi údajne aj pila. Garbiareň bola vedľa budovy, v ktorej je dnes galéria Márie Medveckej.

Plátenníctvo sa stalo ďalším zdrojom obživy v mnohých dedinách na Orave, keď pôda nestačila dať dostatok úrody. Ľan, ako technická plodina, sa na hornej Orave pestoval odjakživa, aby sa z neho na oravských krosnách utkalo biele plátno. Najprv sa odpredávalo len po domácky spracované plátno. Na zdokonaľovanie kvality a krásy plátna sa stavali farbiarne a mangle.

Včelárstvo bolo ďalším významným zdrojom príjmov. V Medvedzí, obklopenom lesmi, lúkami a záhradami, s množstvom ovocných stromov, boli vhodné podmienky na chov včiel. V polovici 19. storočia boli včelie produkty, hlavne med a včelí vosk, veľmi žiadané. Vosk sa používal hlavne na výrobu sviečok do kostolov, kláštorov a aj do domácností.

Dôležitým zdrojom príjmu gazdov, predovšetkým ale komposesorátnej kasy v Medvedzí, bol podiel zo spoločného lesa, najmä peniaze získané za predaj dreva z jeho ťažby. V Medvedzí boli takými lesmi Nižná a Vyšná Hora, Skalka a Bučník a ďalšie, ktoré mali spolu výmeru okolo 160 hektárov.

Tradičné bývanie a každodenný život

Sídla a domy zemanov

Vidiecke sídla drobných zemanov vychádzali z ľudovej architektúry a stavali sa v súlade s prírodnými podmienkami a vlastnými potrebami. Príbytky zemanov sa v prameňoch spomínajú ako curia, domus curialis, residentia... Domy boli vo väčšine prípadov malé a prakticky sa v ničom neodlišovali od sedliackych stavieb. Nosné plochy boli drevené, niekedy sa stavebná technika kombinovala a aspoň spodok domu bol murovaný.

Bytové zariadenie bolo podmienené majetkovými pomermi a stalo sa jedným z ukazovateľov životnej úrovne rodiny. Nábytok bol prevažne drevený, iba niektoré časti boli z kovu. Zariadenie izieb bolo vcelku prosté. Išlo predovšetkým o sedací a odpočinkový nábytok, nábytok stolový a skladovací. Hoci drobní zemanovia žili v „rezidenciách“, spôsobom života sa príliš nelíšili od sedliakov.

Tradičné domy a hospodárske stavby

V Medvedzí boli až do začiatku Druhej svetovej vojny prevažne drevené domy, ktoré mali strechy pokryté šindľom. Murované domy sa stavali z pálenej tehly. Najrozšírenejší pôdorys obytného domu s hospodárskymi staviskami v Medvedzí mal podobu veľkého „L“. Dlhé rameno smerovalo do ulice, na jeho konci bolo priečelie a štít domu. Smerom do dvora bola sýpka, dreváreň (cieňa) alebo len drevená komora.

Na kratšom ramene v hĺbke dvora bola stodola-humno, prípadne aj maštaľ pre kone a hovädzí dobytok. Do dvora sa vchádzalo cez vysokú bránu, pre ľudí bola bránka. Z bránky sa vystupovalo na drevenú alebo murovanú pohrôtku (podstenu pod odkvapom) a pred vstupom do pitvora bol vyvýšený "gánek", na ktorom sa po robote zavše posedelo.

Sýpky, komôrky a pivnice patrili k obytným priestorom. Proti ohňu boli murované a často vybavené kovovými dverami, v krajnom prípade len obité hrubším plechom. Sýpky slúžili na odkladanie potravinárskych výrobkov. V "štokoch-šefárňach" s obilím sa uschovávala po vyúdení slanina, klobásy a sadlo.

Zadné stavy predstavovali chlievy, maštale, cieň (dreváreň) a humno. Maštale (v Medvedzí "stajne") boli súčasťou drevenej stavby, postavenej z hrubých otesaných brvien, obyčajne kolmo k ceste a k humnu. Do "cárku" sa prisádzalo teľa, v chlievoch v maštali sa chovali malé prasatá, nad nimi, na „pántoch“, mali miesto sliepky (v Medvedzí kury).

Humná boli typické hospodárske stavby. Podľa humna sa prilahlé menšie parcely za humnami volali záhumnice. Humná boli jednoduché obdĺžnikové stavania, ktoré slúžili na uskladnenie slamy a sena, ako aj na prípravu krmiva. Stavali sa hneď pri maštali tak, aby otvorením predných a zadných vrát sa dostal na mlatovisko voz s fúrou sena alebo zbožia.

Studne

Studne v Medvedzí bývali dvojaké - uličné i súkromné v jednotlivých dvoroch a domoch. Obyčajne mali hĺbku 4-6 metrov a boli vykladané skalami. S rozvojom technickej infraštruktúry a so spoločenskými zmenami, a tiež po vybudovaní obecného vodovodu v roku 1966, studne zdanlivo stratili svoje opodstatnenie. Žiaľ, zanedbali sa a niekedy aj úmyselne ničili ako nechcený znak tradičného spôsobu života.

Uličná studňa na pitnú vodu, ktorá slúžila aj pre potreby okolitých gazdovstiev, bola pri ceste, pri hospodárskych budovách. Voda z nej sa naberala do veľkého vedra pomocou vahadla. Na Hornom konci Medvedzia, na vyššie položených miestach v dedine, bolo viacero studní, ktoré dávali čistú pitnú vodu. Voda z nich sa ťahala rumpálom alebo vahadlom.

Tradičná strava

Strava v Medvedzí, tak ako všade inde na Orave, pozostávala v prvom rade z dorobených naturálií. Na prvom mieste to boli zemiaky (v Medvedzí nazývané repa), potom žitná a jačmenná múka na chlieb, ale aj ovsená na kabáče. Ďalej to bola kapusta, mlieko, maslo,

tvaroh a vajcia. Mäso pochádzalo z dobytky, z domácej hydiny, zo zakáľacky a husacia masť z vykrmených husí.

Samotné jedlá boli zo zaprážaných polievok s pridaním jačmenných krúпов (geršňa), ryže, zemiakov, hrachu, fazule, trhaných halušiek a k tomu ešte prívarkov, ako kyslá repa, gríska, ryskaša, fazuľa na kyslo a podobne.

Chlieb bol neodmysliteľnou súčasťou výživy. Zo žitnej (ražnej) a jačmennej múky, s pridaním varených zemiakov, sa pekával doma v peci alebo v "rúre". Pred prvým odkrojením sa urobil kríž na jeho spodnej strane. Koláče sa pekli len na veľké sviatky (Vianoce a Veľkú noc), na svadby, alebo pri krste novonarodeniatka.

Vzdelávanie a školstvo

Vzdelávanie obyvateľov Oravy bolo v dávnej minulosti na veľmi nízkej úrovni. Návšteva školy za Rakúsko-Uhorskej monarchie nebola povinná. Deti po vychodení šiestich tried, od roku 1926 už ôsmich tried, zostávali pracovať na gazdovstve, podaktoré sa dali na remeslo, niektorí išli do gymnázia v Trstenej alebo do meštianky v Tvrdošíne.

Vyučovacou rečou bola až do roku 1907 slovenčina. Od vydania Apponyho zákonov z roku 1907, vyučovalo sa v školách len po maďarsky (okrem náboženstva). Slovenský jazyk bol obmedzený len na jednu vyučovaciu hodinu.

Pamiatky a významné miesta

Galéria Márie Medveckej

Dom v ktorom je Galéria Márie Medveckej dnes predstavuje významnú národnú kultúrnu pamiatku vyhlásenú v roku 1973. Dom bol postavený v 1. polovici 19. storočia. Upravovaný bol v 40. rokoch 20. storočia a koncom 20. storočia. Má obdĺžnikový pôdorys, šesťtraktovú dispozíciu, je jednopodlažný s podkrovím a pivnicou. Stojí ako solitér v mestskej časti Medvedzie v lokalite Pod Velingom.

Kostolík sv. Anny

Kostolík sv. Anny bol postavený v roku 1923. V súčasnosti sa tu raz do týždňa koná bohoslužba a odpustová sv. omša na sviatok sv. Anny, 26. júla.

Skalka

Skalka nad Medvedzím je jedinečným miestom, ktoré začalo písať svoju históriu okolo roku 1870. Práve v tom období dal vtedajší richtár Juraj Medvecký Ollo vytesať v skale Skalka otvor pre sochu Panny Márie. Neskôr sa kaplnka stala pútnickým miestom. V roku 2000 bola vysvätená novopostavená kaplnka aj so sochou Panny Márie a sv. Bernadety. Mesto dobudovalo areál kompletne v roku 2008 vybudovaním prístrešku a prístupovej cesty.

Novodobá história Medvedzia

Koncom 19. storočia povodne, mrazy, ľadovce a požiare zapríčinili obyvateľom veľké škody. Ich dôsledkom bola podvýživa, ktorá spôsobovala medzi deťmi šírenie rôznych infekčných chorôb. Nedostatok pracovných príležitostí nútil obyvateľov opúšťať rodný kraj a putovať za zárobkami na Dolnú zem a do Ameriky.

V roku 1968 sa Medvedzie stalo mestskou časťou Tvrdošína. V roku 1974 sa začala výstavba sídliska Medvedzie. Rovnako ako u mnohých iných obcí, aj na tvári Medvedzia sa prejavili vplyvy industrializácie. V blízkej Nižnej nad Oravou bola vybudovaná fabrika na výrobu televízorov Tesla Orava, čo prinieslo do regiónu pracovné príležitosti.

V roku 1996 začal písať svoju históriu príbeh Občianskeho združenia Medvedzie, keď Márton a Tamas Medveczky z Budapešti zorganizovali výlet do Medvedzia, kde podľa ich genealogických výskumov mali korene svojho rodu. Vyše 80 Medveczkých, Medweczkých, Medveckich, Medveckých sa prvýkrát ocitlo v priestore, ktorý ich praotcovia pokladali za svoj domov.

Najdôležitejšie histórie a príbehy z Medvedzia

Medvedzie, dnes mestská časť Tvrdošína, je bohaté na historické udalosti, legendy a príbehy, ktoré formovali jeho identitu od dávnych čias. Tu sú najvýznamnejšie udalosti a príbehy, ktoré sa viažu k tejto lokalite:

Povešť o vzniku Medvedzia

Jednou z najznámejších legiend je povesť z 13. storočia, ktorá hovorí o uhorskom kráľovi Ladislavovi IV. Počas poľovačky v oravských lesoch ho zastihla búrka, a tak sa spolu s dvoma bratmi ukryl do výčlenku v skale (dnes známej ako Skalka). Keď ich ohrozil medveď, bratia ho zabili a zachránili kráľovi život. Z vďaky im kráľ daroval územie, ktoré sa začalo nazývať Medvedzie. Bratia a ich potomkovia prijali meno Medveckí, ktoré sa stalo základom významného zemianskeho rodu.

Rod Medveckých – šľachtická história

Rodina Medveckých patrí medzi najstaršie zemianske rody na Orave. Prvá zmienka o nich pochádza z rokov 1280–1290, keď získali zemiansky diplom a privilégia. V roku 1355 kráľ Ľudovít I. Veľký daroval Ladislavovi a Urbanovi Medveckým desať popluží pôdy pri Medveckom potoku. Tento rod mal významný vplyv na rozvoj obce i širšieho regiónu.

V roku 1593 získal Ján Medvecký erbovú listinu od cisára Rudolfa II., ktorá symbolizovala šľachtický status rodu. Erb obsahoval motívy orla, ruží a medveďa, čo odrážalo spojenie s miestnym prostredím a históriou.

Archeologický poklad z mladšej doby bronzovej

História osídlenia Medvedzia siaha až do praveku. V roku 1845 bol na území obce objavený bronzový poklad obsahujúci štyri predmety z mladšej doby bronzovej (1300–1000 pred n. l.). Tento nález dokazuje, že oblasť bola osídlená už v halštatskej dobe. Podobné nálezy boli objavené aj v okolí Krásnej Hôrky a Ostražice.

Skalka – pútnické miesto

Na juhozápadnej strane Medvedzia sa nachádza vápencové bralo Skalka s kaplnkou vytesanou do skaly. V 19. storočí dal richtár Juraj Medvecký Ollo vytesať otvor pre sochu Panny Márie, čím vzniklo pútnické miesto. Kaplnka bola obnovená v roku 2000 a dnes slúži ako miesto modlitieb a púť.

Hospodárske aktivity – farbiareň a modrotlač

V polovici 19. storočia bola obec známa svojimi remeslami. Na druhej strane Medveckého potoka oproti Skalke fungovala farbiareň, kde sa vyrábala modrotlač. Pod Javorovým vrchom sa pálili tehly a zo zemiakov sa vyrábalo pálenô (destilát). Tieto aktivity boli dôležitým zdrojom obživy pre miestnych obyvateľov.

Obdobie industrializácie

V 20. storočí zasiahla Medvedzie industrializácia. V blízkej Nižnej nad Oravou bola postavená fabrika Tesla Orava na výrobu televízorov, čo prinieslo pracovné príležitosti pre miestnych obyvateľov. V roku 1974 sa začala výstavba sídliska Medvedzie, ktoré zmenilo ráz obce.

Občianske združenie Medvedzie (OZM)

V roku 1996 vzniklo Občianske združenie Medvedzie (OZM), ktoré si kladie za cieľ zachovať historickú pamäť obce a podporovať rodové väzby medzi potomkami rodu Medveckých po celom svete. Prvé svetové stretnutie rodu sa uskutočnilo v roku 2000 v Tvrdošíne-Medvedzí.

Demografické údaje a historické výzvy

Podľa údajov z roku 1870 mala obec 55 domov a 307 obyvateľov. Koncom 19. storočia však povodne, mrazy a požiare spôsobili veľké škody, čo nútilo mnohých obyvateľov emigrovať na Dolnú zem alebo do Ameriky za lepšími podmienkami.

Záver

Medvedzie, ako významná historická lokalita na Orave, prešlo dlhým vývojom od zemianskej osady až po súčasnú mestskú časť Tvrdošína. Jeho história je úzko spätá s rodom Medveckých, ktorého členovia výrazne ovplyvňovali nielen život v samotnom Medvedzí, ale aj v širšom regióne Oravy. Hospodársky život, architektúra, tradície a zvyky obyvateľov Medvedzia predstavujú cenné kultúrne dedičstvo, ktoré si zaslúži pozornosť a ochranu.

Dnes je Medvedzie nielen historickým srdcom regiónu, ale aj miestom spájania tradícií so súčasnosťou prostredníctvom aktivít Občianskeho združenia Medvedzie a Komposesorátu Medvedzie, pozemkového spoločenstva.